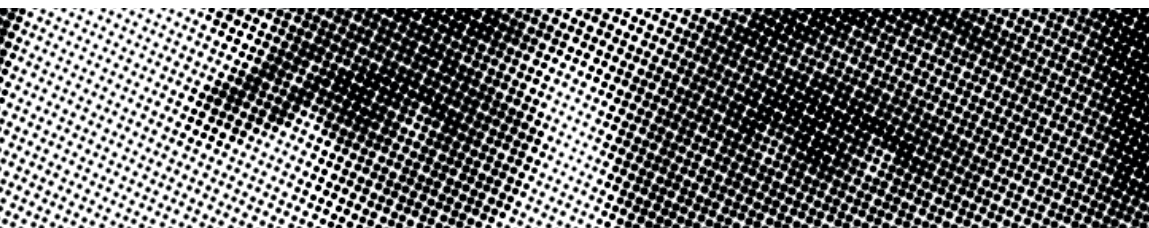

Педагогічний музей України

Педагогині

Київ
2020

Присвячуємо нашим матерям

Сіма
Сокол

Наталія
Куліш

Галина
Онищук

Ганна
Сухомлинська

Автори

Ідея

Олександр Міхно

Канд. пед. наук, директор
Педагогічного музею України

Тексти

Вікторія Бондаренко

Старша наукова співробітниця
музею

Дизайн і верстка

Андрій Оніщук

Головний художник музею

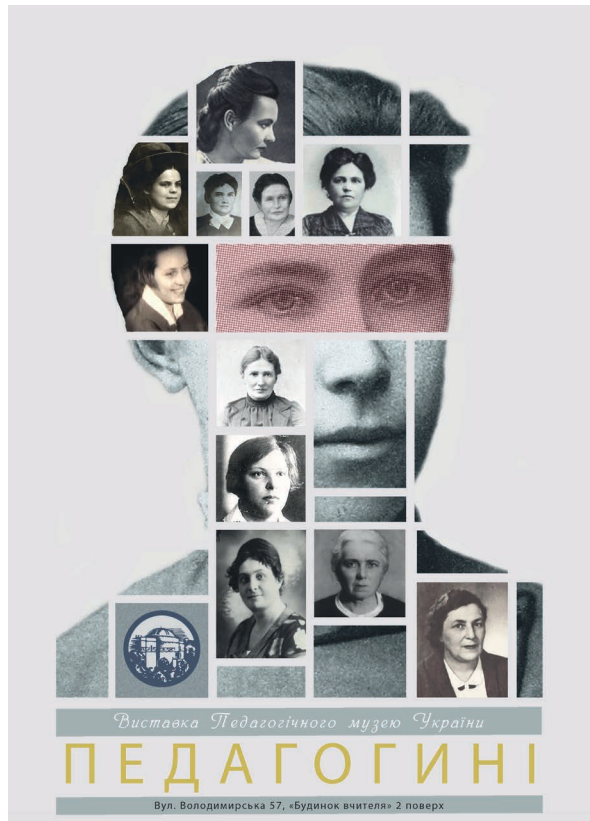
Наукова консультантка

Ольга Сухомлинська

Докторка пед. наук, професорка,
дійсна членкиня НАПН України

Передмова

Це видання є узагальненим результатом організації двох виставок, які відбулися у Педагогічному музеї України: «Педагогині» (2018) та «Жіночі обличчя в науці» (2019). На основі фондкових матеріалів було виокремлено плеяду жінок-науковиць, педагогинь, культурно-освітніх діячок кінця XIX – першої половини XX ст., чия творча праця істотно вплинула на становлення та розвиток педагогічної науки та шкільництва в Україні. Серед цих персоналій є як відомі імена, так і незаслужено призабуті. Поряд із такими постатями в історії української освіти і педагогічної науки, як Софія Русова, Христина Алчевська, Наталя Лубенець, знаходимо й менш знані, однак не менш значущі в плані науково-педагогічного доробку імена: Антоніна Гендрихівська, Олена Дубинчук, Оксана Суховерська та ін.

Афіша виставки «Педагогині» (2018)

Ці постаті залишаються на сьогодні менш відомими широкому загалу через різні причини – від замовчування чи применшення внеску жінки в історію, що було тривалий час загальносвітовою тенденцією, до фізичного знищення інтелігенції в Україні в період сталінських репресій та заборони вивчення їхнього творчого доробку.

Афіша виставки «Жіночі обличчя в науці» (2019)

Більшість представлених у виданні освітянок, окрім наукової роботи, паралельно вчителювали у школах чи викладали в університетах, займалися письменницькою та перекладацькою діяльністю, брали активну участь у громадському житті країни, зокрема у відкритті просвіт, музеїв, курсів, бібліотек, створенні освітніх товариств. До когорти видатних педагогинь кінця XIX – першої половини XX ст. належать також жінки, які займали керівні посади у вищих навчальних закладах та працювали в органах державної влади. У виданні представлено 20 педагогинь. Персоналії розміщено в алфавітному порядку. Видання адресоване освітянам, музейним, бібліотечним працівникам та всім, хто цікавиться історією української освіти та культури.

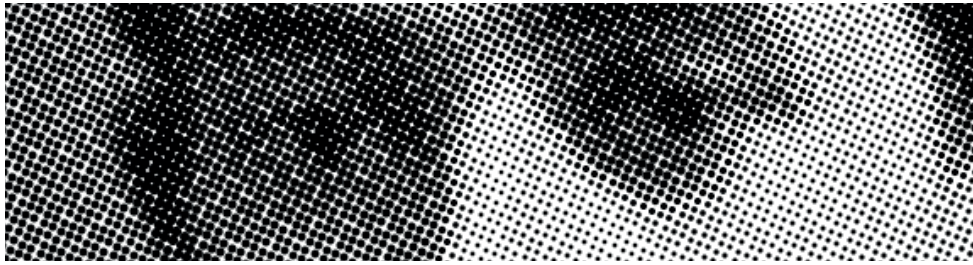
Христина Алчевська

(1841 – 1920)

«Кажуть, у кожної людини є
свій пункт божевілля. Моїм
пунктом була думка навчити
грамоті якомога більше жінок»

Х. Алчевська
(з листа до Івана Франка,
31 січня 1912 р.)

Педагогиня, письменниця, організаторка освіти

Христина Алчевська – засновниця Харківської приватної недільної школи для дівчат (1870). Разом із педагогами школи розробила першу систематичну навчальну програму для навчання дорослих та видала низку спеціальних посібників, що прославилися далеко за межами України. Неодноразово виступала в ролі ініціаторки та співорганізаторки освітянських виставок, зокрема й міжнародних.

За свою педагогічну діяльність Христина Алчевська була удостоєна найвищих нагород в галузі освіти, здобула всесвітнє визнання на Міжнародному конгресі приватної ініціативи у справі народної освіти (Франція, 1889), де була обрана віце-президенткою Міжнародної ліги освіти.

Олександра Бандура

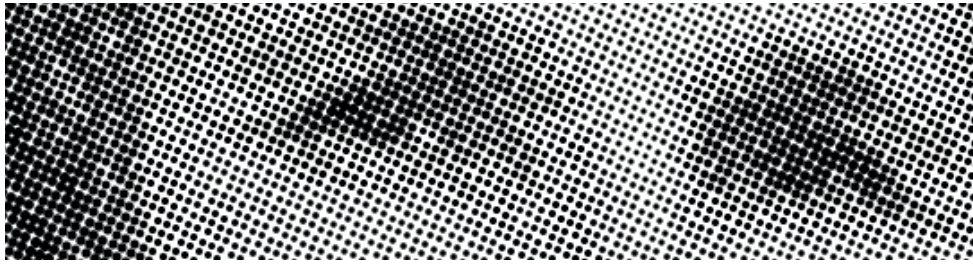
(1917 – 2010)

«Навчання, як і всяке
пізнання нового, є активний
інтелектуальний процес, що
вимагає напруження уваги,
роботи уяви і пам'яті»

О. Бандура

Педагогиня, літературознавиця, фахівчиня з методики літератури

Олександра Бандура – вчена Науково-дослідного інституту педагогіки УРСП, яка розробила теорію шкільного підручника з української літератури; уклала підручники-хрестоматії для середньої школи; брала участь у складанні програм з української літератури для загальноосвітніх шкіл. З-під пера педагогині вийшло понад 110 наукових праць, з-поміж яких 31 науково-методичне видання та 8 підручників з української літератури для середньої школи. За підручник для 5 класу «Українська література» (1970) Олександра Бандура була удостоєна Державної премії УРСП (1977).

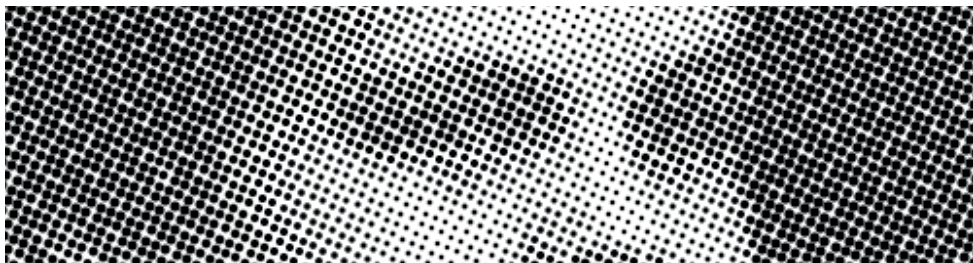
Тетяна Бугайко

(1898 – 1972)

«За багатством і глибиною змісту,
за художньою довершеністю творів,
за силою виховного впливу на
молодь українська література
з повним правом посідає одне
з провідних місць у системі
навчальних предметів у школах...»

Т. Бугайко

Вчена, педагогиня-методистка, вчителька

Тетяна Бугайко – перша в Україні жінка-докторка педагогічних наук (1957). Вчена є авторкою понад 200 наукових праць з методики викладання літератури, методичних посібників для вчителів, підручників і хрестоматій для учнів. У 1936 – 1951 рр. працювала в Українському науково-дослідному інституті педагогіки (УНДІПі). У фондах Педагогічного музею України зберігається архів Т. Бугайко, що його особисто збрала і заповідала передати до музею педагогиня.

Це понад 200 одиниць зберігання: особисті речі (серед яких – робочий стіл, книжкова шафа, друкарська машинка, годинник), документи, матеріали педагогічної, наукової та громадської діяльності, фотографії, листи, книги з дарчими підписами, рукописи.

Антоніна Гендрихівська

(1885 – ?)

«Щоб з наших дітей виростили розумні, активні, здібні до всякої роботи люди, потрібно змалку розвивати всі їхні здібності... навчати майструвати собі іграшки, будувати різні споруди з піску, гілок, каміння, привчати їх працювати. Треба всякими способами розвивати дитячу активність і творчість...»

А. Гендрихівська

Педагогиня, фахівчиня з методики дошкільного виховання

Антоніна Гендрихівська – науковиця та завідувачка дошкільною секцією в Українському науково-дослідному інституті педагогіки (УНДІП), професорка кафедри соціального виховання, очільниця дошкільного відділу Харківського Інституту народної освіти (ХІНО).

Наукова і педагогічна діяльність Антоніни Гендрихівської присвячена розробленню теорії й методики дошкільного виховання, роботі з дітьми з інвалідністю та вивченню дитячого руху в Україні. Головною ідеєю педагогині було перетворення літніх дитячих майданчиків на постійнодіючі дошкільні навчальні заклади.

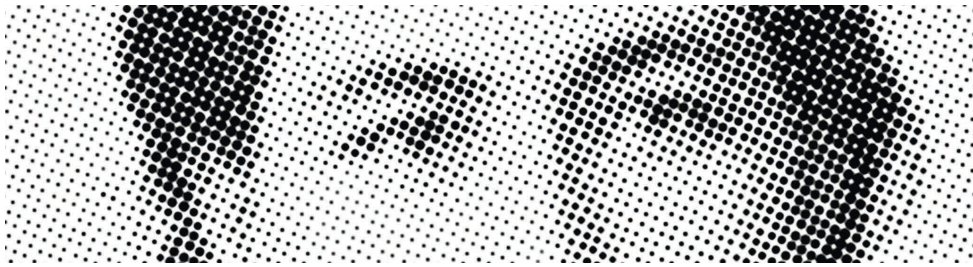
Марія Грінченко

(1863 – 1928)

«... народ без освіти ніколи
нічого не досягне»

М. Грінченко

Педагогиня, письменниця, перекладачка, громадська діячка

Марія Грінченко – непересічна постать в історії української освіти та культури. Діячка відома як авторка підручників для початкової школи, організаторка освіти для дорослих, співзасновниця товариства «Просвіта», а також – перекладачка, видавчиня та фольклористка. Марія Грінченко – одна з редакторів «Словника української мови» (1907 – 1909), укладачка каталогу Музею українських старожитностей ім. В. Тарновського в Чернігові, очільниця видавництва імені Б. Грінченка (1910 – 1918). Подарувала ВУАН бібліотеку свого чоловіка Бориса Грінченка, до якої склала двотомний каталог.

Лідія
Деполович

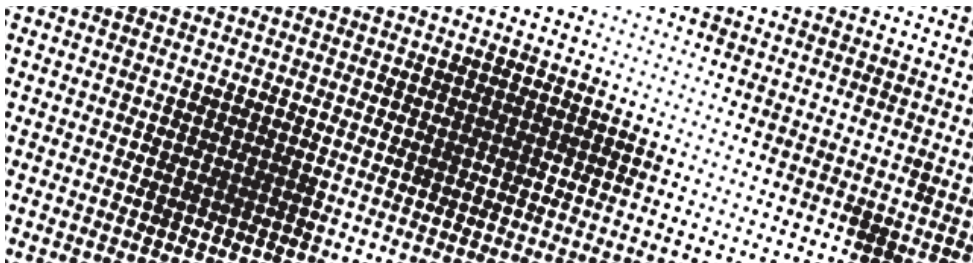
(1869 – 1943)

«Де відсутній інтерес, там
відсутнє й пізнання»

Л. Деполович

Педагогиня-методистка, авторка букварів, учителька

Лідія Дєполович – авторка численних букварів, читанок, математичних задачників, букварів для шкіл грамоти, методичних посібників. Найвідоміші навчальні видання педагогині – «Нумо читати!» (1926) та «Буквар» (1938). Останній перевидавався 19 разів загальним накладом понад 12 мільйонів примірників!

Методика навчання читанню й послідовність вивчення літер в букварі були настільки вдалими, що цей буквар адаптували для навчання незрячих дітей (1948). Вчена однією з перших в українській педагогіці розпочала створювати і впроваджувати в практику навчальні комплекси, які містили підручник, методичний посібник для вчителя та робочий зошит для учня.

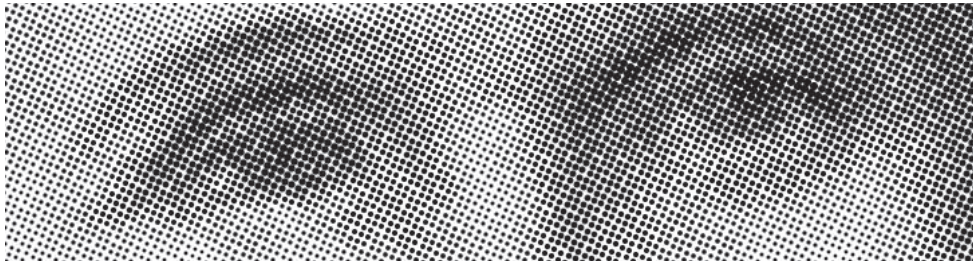
Ольга Дорошенко

(1888 – 1964)

«... в мистецтві знаходить своє задоволення ще одна органічна потреба дитячої душі – творчий хист, цей щедрий подарунок матері природи, міцно закладений в душу кожної без винятку дитини»

О. Дорошенко

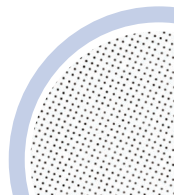

Педагогиня, науковиця, фахівчиня в галузі дошкільного виховання

Ольга Дорошенко – одна з основоположниць дошкільної педагогіки в УРСР. Авторка наукових статей, методичних посібників для вихователів, навчальних програм для дитячих садків.

Посібник О. Дорошенко «Дитячий садок» (1922) став найпомітнішим виданням у галузі дошкільного виховання в 20-ті рр. ХХ ст. Вчена обстоювала принцип природовідповідності та вільного виховання дошкільнят, була прихильницею ідеї національного дитячого садка.

Педагогиня зробила вагомий внесок у розвиток мережі дитячих садків та організацію підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

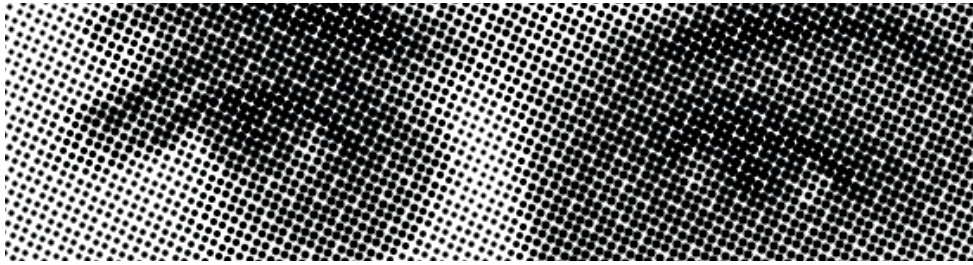
Олена Дубинчук

(1919 – 1994)

«Як джерельна вода
спраглому були її терплячо
мудрі коментарі й лагідна
усмішка, і доброта в очах,
і теплота розуміння»

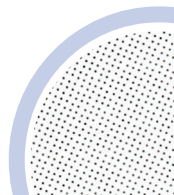
Оксана Москаленко,
учениця О. Дубинчук

Педагогиня, методистка, фахівчиня з методики викладання математики

Олена Дубинчук – педагогиня-методистка, співробітниця Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР. 53 роки свого життя вчена присвятила розвитку освіти України, з них 10 років учителювала в школі. Її наукові інтереси торкалися проблем теорії та історії педагогіки, методики викладання математики в школах, професійно-технічних училищах різного типу, педагогічних інститутах, організації навчально-виховного процесу та ін. Особливої уваги вчена надавала розробці концепції математичної освіти в Україні.

До наукового доробку Олени Дубинчук в царині педагогіки належать понад 200 наукових праць, а також численні підручники з алгебри, геометрії та методичні посібники.

Ольга
Дучимінська

(1883 – 1988)

«Я бачила, що в руках
вчителя лежить велика
частина долі нашого народу.
Як хотілося тоді для цього
народу жити і працювати»

О. Дучимінська

Письменниця, педагогиня, культурно-громадська діячка

Ольга Дучимінська – українська письменниця, педагогиня, активна діячка жіночого руху на Західній Україні. 30 років свого життя присвятила вчительській справі, викладаючи у сільських школах Галичини. Паралельно організувала жіночі курси, на яких навчала неписьменних жінок грамоти, організувала дитячі садки, опікувалася сиротами. Особливу увагу звертала на обдарованих дітей з бідних родин, збираючи пожертви для їх навчання.

Ольга Дучимінська – авторка досліджень з фольклору, етнографії та мистецтва Західної України, одна з організаторів музею етнографії та художнього промислу у Львові.

Олександра Єфименко

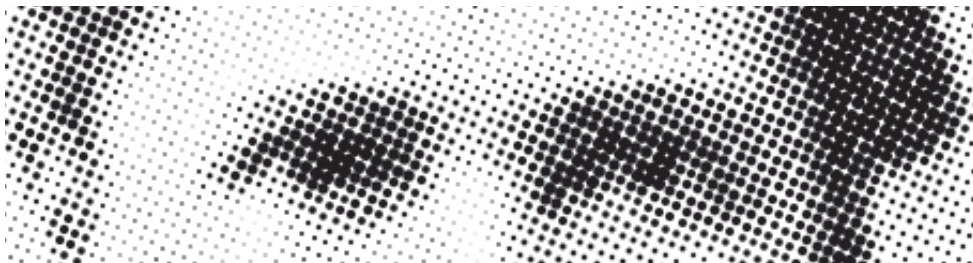
(1848 – 1918)

«Такі люди, як О. Єфименко,
проходять як прекрасні
постаті, суцільні в своїй
морально-інтелектуальній
незалежності, невіддільні ніяким
життєвим перешкодам,
віддані одній високій меті»

О. Дучимінська

Історикиня, педагогиня, громадська діячка

Олександра Єфименко відома як авторка численних розвідок з історії та культури України від найдавніших часів до середини XIX ст. Вона – перша жінка-науковець в історії Російської імперії, яка здобула ступінь докторки історії (1910). У 1907 – 1917 рр. – професорка, завідувачка кафедри та викладачка історії України на Бестужевських вищих жіночих курсах у Петербурзі. Активно обстоювала офіційний статус української мови та викладання рідною мовою в школах. У 1896 вчена посіла перше місце в конкурсі на найкращий підручник з історії України.

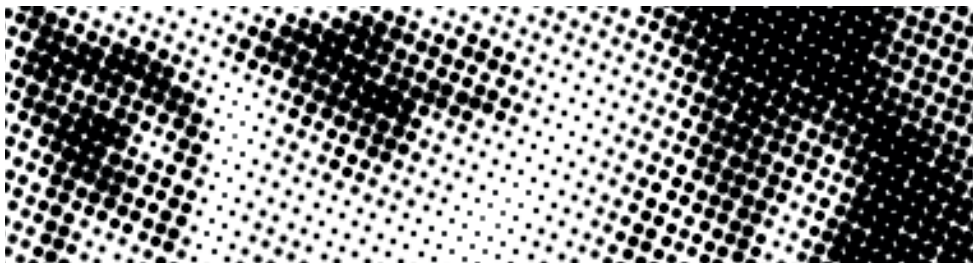
Наталя Забіла

(1903 – 1985)

«Для дітей треба писати
так само добре, як і для
дорослих, тільки трохи
краще»

Н. Забіла

Дитяча письменниця, вчителька, перекладачка

Наталя Забіла – зачинателька сучасної української дитячої літератури, авторка близько 200 книжок для дітей. Її художні твори посідають чільне місце у букварях, читанках та навчальних посібниках для молодших школярів. Наталя Забіла також є укладачкою «Читанки» для початкових класів (1933, 1939) та дитячих абеток.

Також плідно працювала в галузі перекладу дитячої літератури з французької, польської, російської та інших мов.

1988 р. редакцією журналу «Малютко» було засновано Літературну премію імені Наталі Забіли за найкращий літературний твір та найкраще ілюстрування.

Наталя Лубенець

(1877 – 1943)

«Подібно до того, як в саду, при ретельному догляді садівника, під впливом сонця і світла, рослини розкішно розвиваються і пишно розквітають, так і в дитячому садку, при сприянні виховательки, діти ростуть, міцніють і всебічно розвиваються»

Н. Лубенець

Педагогиня, фахівчиня з методики дошкільного виховання, громадська діячка

Педагогиня зробила значний внесок у розвиток дошкільного виховання в Україні на початку ХХ ст., зокрема в організацію народних дитячих садків та введення їх до загальної системи освіти, створення теоретико-методичних засад дошкільного виховання. Наталія Лубенець – голова Київського товариства народних дитячих садків, засновниця і редакторка журналу «Дошкольное воспитание» (1911 – 1917). Працювала також учителькою дослідної школи у Пущі-Водиці, де поєднувала педагогічну практику з роботою над створенням підручників та посібників для початкової школи.

У співавторстві зі своїм чоловіком Тимофієм Лубенцем підготувала читанки для початкової школи.

Наталя
Мірза-
Авакянц
(1888 – 1940)

«Історію почала читати
професор Мірза-Авакянц Наталія
Юстівна, відома авторка
багатьох досліджень з історії...
Блискучий лектор, глибокий
завець історії, вона відразу стала
улюбленою професоркою всього
студентства»

Григорій Костюк,
літературознавець

Історикиня, педагогиня, науковиця-методистка, громадська діячка

Наталя Мірза-Авяканц – представниця наукової школи академіка Д. Багалія, професорка Полтавського і Харківського інститутів народної освіти, Київського університету, одна з фундаторок Полтавського товариства для дослідження й охорони пам'яток старовини та мистецтва.

Авторка численних розвідок з історії України, праць з методики викладання історії, підручників, художніх творів для дітей. Уклала авторську «Читанку з історії України» (1922), яка витримала кілька перевидань, та низку підручників з історії України. Вчена однією з перших в українській історіографії розглянула історію України в контексті світового історичного процесу.

Марійка Підгірянкa

(Марія Ленерт-Домбровська)

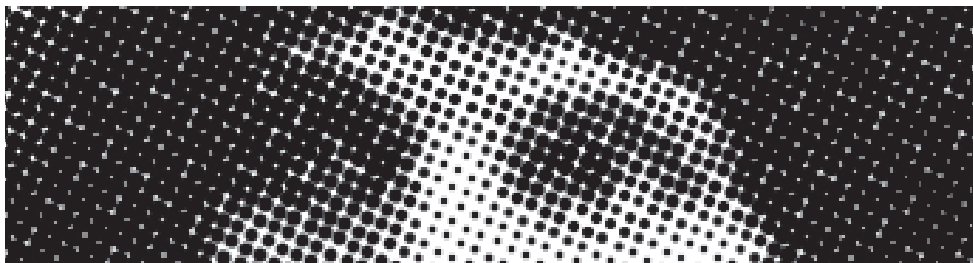
(1881 – 1963)

«...я самоук, несміле дитя
Підгір'я. Списувала, що мені
старі ліси розказували...
Під впливом Кобзаревोї музи
розбудилася в мені національна
свідомість і дбайливість
виробляти свою мову»

М. Підгірянкa

Поетеса, педагогиня, культурно-освітня діячка

Марійка Підгірянка – дитяча письменниця, педагогиня, яка все своє життя присвятила школі і дітям. Вчителювала у сільських школах Закарпаття і Прикарпаття; організовувала школи для навчання дітей українською мовою; викладала на шкільних курсах для українських біженців в роки Першої світової війни; в різні роки керувала початковими школами на Івано-Франківщині; уклала «Буквар для українських шкіл» (1941, Івано-Франківськ).

У своїй діяльності педагогиня застосовувала новітні на той час методи роботи з дітьми, а її вірші, ігри, загадки, казки посіли чільне місце в читанках та букварях для молодших школярів.

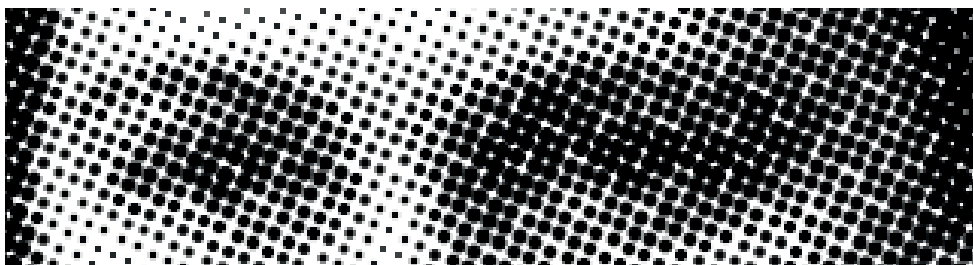
Марія Підтиченко

(1912 – 1991)

«... вона випромінювала бадьорість,
теплу енергію до оточуючих,
зацікавленість їхніми справами.
Вона успадкувала сильний характер,
довголіття, зберегла у своєму
серці все добре і щире, чим багата
українська родина: працьовитість,
людяність і життєлюбність»

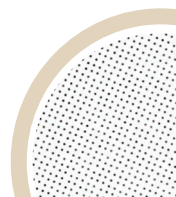
Тетяна Кириченко,
донька М. Підтиченко

Педагогиня, організаторка освіти, громадська діячка

Марія Підтиченко відома як ректорка Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького у 1956 – 1970 рр. (нині НПУ ім. М. П. Драгоманова). Зусиллями Марії Підтиченко в інституті було відкрито 32 нові факультети, оновлено навчальний процес, переглянуто підхід до педагогічної практики студентів, налагоджено перші міжнародні зв'язки інституту із зарубіжними вишами та вченими.

М. Підтиченко – одна із засновниць науково-просвітницької організації Товариства «Знання». У творчому доробку вченої – наукові праці з психолого-педагогічних проблем вищої школи і педагогічної теорії.

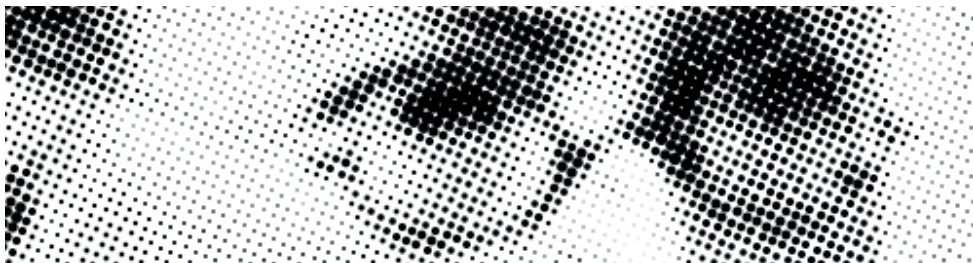
Софія Русова

(1856 – 1940)

«Найдорожчий скарб у кожного народу – його діти, його молодь, і що свідоміше робиться громадянство, то з більшою увагою ставиться воно до виховання дітей, до забезпечення їм найкращих умов життя»

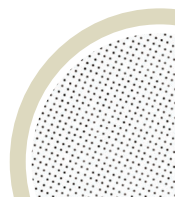
С. Русова

Педагогиня, фахівчиня з дошкільного виховання, громадська діячка

Софія Русова – засновниця першого в Україні національного дитячого садка, очільниця Всеукраїнської учительської спілки, членкиня Української Центральної Ради, голова Департаменту дошкільної та позашкільної освіти в уряді УНР, фундаторка жіночого руху в Україні.

Авторка методичних посібників для вихователів, наукових статей з питань шкільництва, букварів та художніх творів для дітей. Невтомна педагогічна, наукова та громадська діяльність Софії Русової була спрямована на розробку концепції національної системи освіти і виховання в Україні.

Надія Скрипченко

(1931 – 1996)

«Викликати в учнів радісні
почуття під час спілкування зі
справжнім мистецтвом, підвести
до пізнання його в ідеях і образах
світу – основне завдання вчителя
на уроках читання»

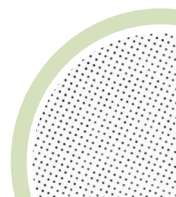
Н. Скрипченко

Педагогиня, фахівчиня з початкової освіти, авторка підручників

Надія Скрипченко – педагогиня, науковиця Науково-дослідного інституту педагогіки, яка зробила вагомий внесок в історію українського підручникотворення. Вона – авторка близько 400 наукових і науково-методичних праць, зокрема підручників, навчальних посібників, збірників для самостійного читання для початкової школи, методичних посібників для вчителів, вихователів дитячих дошкільних закладів, програм викладання української мови на факультетах підвищення кваліфікації учителів початкових класів.

Надія Скрипченко здійснила теоретичний аналіз навчання, виховання і розвитку шестирічних дітей в умовах педагогічного експерименту (1970 – 80-ті рр.).

Оксана Суховерська

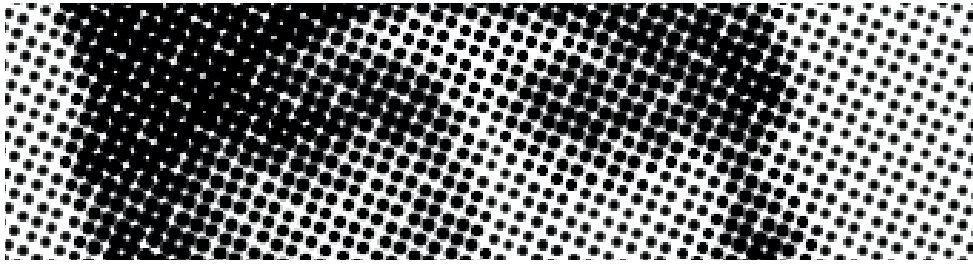
(1891 – 1977)

«Чи я вдоволена своєю працею?
Хіба ви не знаєте, скільки перешкод
стоїть у нас на дорозі цього
мистецтва? Але праця сама
дає мені вдоволення.
Це навіть мало сказано – це зміст
МОГО ЖИТТЯ»

О. Суховерська

Педагогиня, фахівчиня з методики фізичного виховання

Оксана Суховерська – одна з перших в Україні фахівчинь, яка розробила методику і дидактику жіночої гімнастики та ритміки. Викладала фізичне виховання у школах на Львівщині, заснувала першу школу ритмопластики (1930, Львів), була ініціаторкою спортивних змагань та новітніх форм українського гімнастичного руху.

Авторка теоретико-методичних праць з проблем фізичного виховання – «Рухові забави й гри з мелодіями й примівками», «Роля жінки у фізичному вихованні», «Ритміка» та ін.

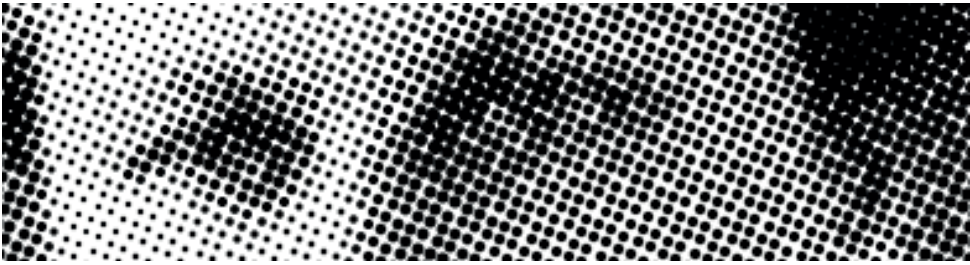
Ганна Сухомлинська

(1918 – 2003)

«Ганна Іванівна власною педагогічною і просвітницькою діяльністю суттєво вплинула на розвиток вітчизняної історії педагогіки, позаяк саме її діяльність уможливила усвідомлення величі постаті Василя Олександровича Сухомлинського»

Оксана Петренко,
історикиня педагогіки,
докторка педагогічних наук

Педагогиня, вчителька, популяризаторка творчості Василя Сухомлинського

Ганна Сухомлинська – педагогиня, яка пліч-о-пліч зі своїм чоловіком створювала Школу для дитини в селищі Павлиш на Кіровоградщині й учителювала в ній.

Вона зберегла для України і світу творчий доробок В. Сухомлинського: систематизувала і впорядкувала літературно-педагогічну спадщину педагога, вперше сформувала фонд В. Сухомлинського, куди увішли книги, статті, рукописи; збирала й систематизувала його листування, підготувала до друку неопубліковані твори, започаткувала видання бібліографічних покажчиків праць педагога та літератури про нього.

Ганна Іванівна всіляко сприяла створенню Педагогічно-меморіального музею В. О. Сухомлинського у Павлиші (1975), стала його головним фондоутворювачем.

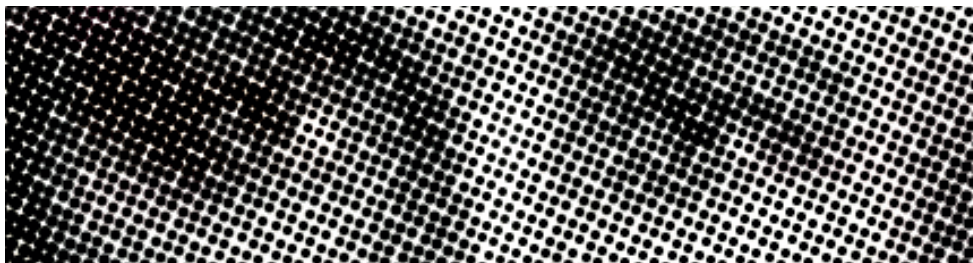
Надія Шульгіна- Іщук

(1888 – 1979)

«Законам математики підлягає
все, що нас оточує, це така ж
природнича наука, як і фізика,
хімія, чи біологія, тільки її закони
ще загальніші»

Н. Шульгіна-Іщук

Педагогиня, громадська діячка, фахівчиня з методики викладання математики

Надія Шульгина-Іщук увійшла в історію української педагогіки як авторка першого українського шкільного підручника з математики на Наддніпрянщині. Педагогиня була співзасновницею Товариства шкільної освіти (1917) та комісії математичної термінології при ньому (1918), Першої Української гімназії ім. Т. Г. Шевченка у Києві (1917), авторкою наукових праць та навчальних програм з методики навчання математики.

Викладаючи в Рівненській українській гімназії, педагогиня уміло застосовувала інтегроване навчання для зацікавлення школярів, створила математичну майстерню та математичний гурток, який видавав власний журнал.

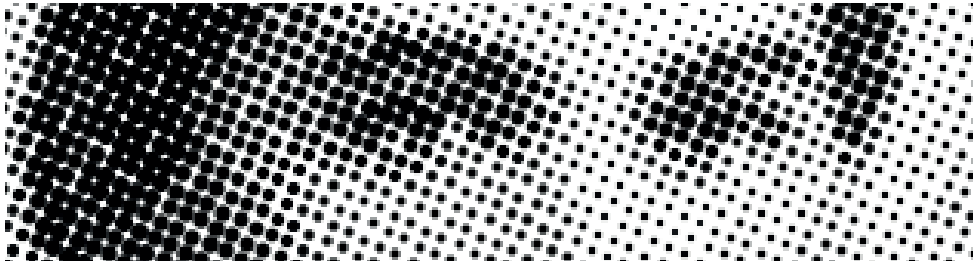
Євгенія Ярошинська

(1868 – 1904)

«В мені пробудилась
національна самосвідомість,
краще вже трудитись для свого
народу, як для чужого»

Є. Ярошинська

Педагогиня, дитяча письменниця, фольклористка, громадська діячка

14 років свого короткого життя (померла у віці 36 років) Євгенія Ярошинська присвятила учительській справі, паралельно займаючись громадською, літературною та фольклористичною діяльністю. Діячка відома як активна учасниця жіночого руху поч. ХХ ст. на Буковині. Разом з Ольгою Кобилянською обстоювала право жінок на навчання в університетах, клопотала про відкриття української жіночої гімназії на Буковині, брала активну участь у виданні шкільних підручників, книжок для позакласного читання, відкритті читалень.

Зміст

Присвята матерям / Автори	1
Передмова	2-3
Христина Алчевська	4-5
Олександра Бандура	6-7
Тетяна Бугайко	8-9
Антоніна Гендрихівська	10-11
Марія Грінченко	12-13
Лідія Деполович	14-15
Ольга Дорошенко	16-17
Олена Дубинчук	18-19
Ольга Дучимінська	20-21
Олександра Єфименко	22-23
Наталя Забіла	24-25
Наталя Лубенець	26-27
Наталя Мірза-Авакянц	28-29
Марійка Підгірянка	30-31
Марія Підтиченко	32-33
Софія Русова	34-35
Надія Скрипченко	36-37
Оксана Суховерська	38-39
Ганна Сухомлинська	40-41
Надія Шульгина-Іщук	42-43
Євгенія Ярошинська	44-45

Педагогічний музей України

<http://pmu.in.ua>

pedmuz@Gmail.com

facebook.com/pedmuzua

044 234 36 88

Володимирська, 57
Kyiv, Ukraine

Науково-популярне видання

Педагогині

Ідея
Олександр Міхно

Тексти
Вікторія Бондаренко

Дизайн і верстка
Андрій Онищук

Наукова консультантка
Ольга Сухомлинська

Технічний редактор
Павло Кушнір

Підписано до друку 07.10.2020
Наклад 80 прим. Зам. №313
Віддруковано з оригіналу макету замовника
Центр оперативного друку "Документ Принт"
ФОП Кушнір Ю. В.
м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4, 1-й поверх,
оф. 114 Тел. 067 390 20 88